

O modelarstvu starih jedrenjaka

Danas u svijetu, a naročito u velikim pomorskim i tehničkim muzejima (gdje postoje posebni odjeli najsavršenije opremljenih muzejskih radionica za izradu modela brodova) posebna se pažnja ukazuje modelima brodova, pa nije ništa neobično da u tim muzejima postoje velike, upravo goleme, zbirke modela svih mogućih vrsta i tipova jedrenjaka i brodova. A toga kod nas nema.

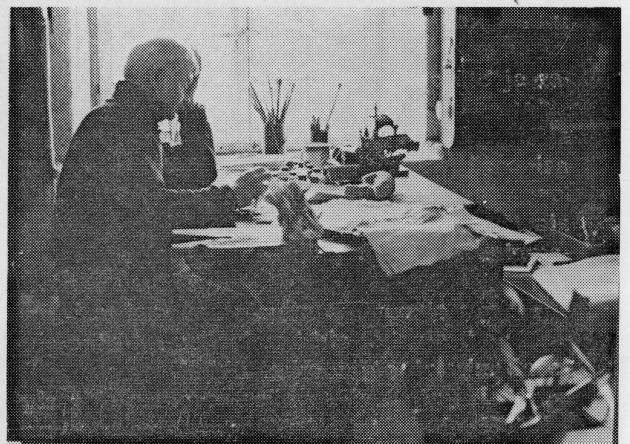
Kod nas, a posebno u Dubrovniku, također je razvijeno modelarstvo jedrenjaka. U našim muzejima ne postoji niti jedna posebno uređena ili pristojno opremljena radionica za izradu tih vrsta modela jedrenjaka (poznata je ona u Science Museumu u Londonu). Između dva rata u Korčuli je pri tamošnjoj Mornaričkoj školi (za trgovačku mornaricu) djelovala radionica za izradu dekorativnih modela brodova i jedrilica, a poslije drugog svjetskog rata pri Centru za vanarmijski odgoj omladine u Dubrovniku veoma uspješno je djelovala škola u posebno opremljenoj velikoj radionici, za izradu dekorativnih modela brodova i jedrilica, koju je veoma znalački i s odličnim rezultatima vodio S. Oshian. Koliko mi je poznato, posebno opremljena radionica za izradu dekorativnih modela brodova, ona, privatna, nalazila se u kući kap. b. b. M. Štumbergera u Baošiću (u preko 40 godina ove djelatnosti Štumberger je izradio preko 100 modela brodova različitih tipova jedrenjaka) i ona u Puli (Narodna tehnika). Međutim, neki dubrovački majstori modelari brodova (bez nekih posebno opremljenih stručnih radionica) izradili su krasne i dosta vjerne modele starih dubrovačkih (jadranskih i mediteranskih) i drugih tipova jedrenjaka i brodova, na taj način da su neki radovi tih ostvarenja pravo zanatsko umijeće, a neki su zaista lijepi i idealni pomoćni muzejski eksponati. To je izazvalo posebnu pažnju naših i stranih stručnjaka — muzealaca i pomorskih historičara.

Najvredniji majstor modela starih jedrenjaka i brodova, jedan od danas poznatih naših najstarijih i među našim najboljim bio je kapetan duge plovidbe Ivan Kravić. Kapetan Kravić je u prvoj polovici 19. stoljeća zapovijedao jedrenjacima duge plovidbe, a kad je napustio plovidbu obavljao je neko vrijeme dužnost lučkog kapetana u Trstu. Na brodu, a nadalje dok je živio u Trstu, kapetan Kravić se dosta bavio modelarstvom brodova i izrađivao je modele jedrenjaka. U pomorskom muzeju JAZU u Dubrovniku sačuvana su i izložena dva Kravićeva modela broda. Prvi je izrađen 1860. godine, a drugi je datiran 1861. godine. Kapetan Kravić je ta dva svoja modela oporukom darovao — ostavio (da se nakon njegove smrti preda) ondašnjem dubrovačkom Domorodnom muzeju (osnovan 1872. godine). Ti su modeli još u dobro sačuvanom stanju (zbog kvalitete izrade i zbog vrsnoće upotrebene građe za izradu tih modela), a nedavno ih je stručno očistio i konzervirao majstor-modelar Ante Čuić iz Dubrovnika. Prvi Kravićev

model prikazuje jahtu tipa košne golete, a drugi općenito jedan od prvih jedrenjaka-parobroda na vijak. Oba su modela veoma precizno izrađena u tehnici drva sa mnogobrojnim pojedinostima opreme brodova. Kravićevi modeli veoma sugestivno djeluju i ne samo da vjerno prikazuju određeni suvremeni tip broda već nam ujedno vjerno dočaravaju svu eleganciju i slikovitost jedrenjaka.

Od ostalih dubrovačkih starijih amatera-modelara brodova samo ću neke spomenuti (one čija su nam imena poznata), a to su: mornar Marko Stolić iz Čilipa (izrađivao je modele sredinom 19. stoljeća), P. Padovan, I. Linardović, B. Gračanin, P. Gjurašić, kap. A. Aleksić, N. Füllenhal, S. Vidoević. Ovdje možemo spomenuti i A. Zaccagnu, koji je prije pedesetak godina, prvi pokušao (služeći se talijanskim uzorima i izvorima) izraditi model dubrovačkog galijuna 16. stoljeća. Zaccagninov model galijuna je izrazito dekorativnog karaktera, ali je neukusan i prelazi u kič i što je najvažnije nije uspio u povijesno-stručnom pogledu formirati izgled nekadašnjeg u svijetu tako dobro poznatog i priznatog dubrovačkog galijuna. Zaccagninov model dubrovačkog galijuna već nekoliko decenija krase salon predsjedništva Skupštine općine Dubrovnik, ali mu tamo nije mjesto već u muzeju (kao historijsko-muzejskom objektu te vrste), a Skupština općine Dubrovnik bi trebala dati izraditi, na osnovi studije i stručnih planova, jedan novi model koji će uistinu prikazivati dubrovački galijun 16. stoljeća — taj je tip broda u ondašnjem čitavom pomorskom svijetu pronio glas o vrsnoći dubrovačkih brodogradilišnih radnika kao najboljih za gradnju tog tipa jedrenjaka.

Između dva rata u Dubrovniku je službovao (tada je bio u činu mornaričkog narednika jugoslavenske ratne mornarice) Jovan Drakalski (Drakalović) koji je prema naučnoj i stručnoj dokumentaciji dra Vilima Bačića (ondašnjeg kapetana bojnog broda i načelnika-direktora Vojno-pomorske akademije u Dubrovniku) izradio nekoliko mo-

Kap. b.b. u mirovini M. Štumberger u svojoj brodomodelarskoj radionici

dela koji prikazuju dubrovačke karake iz vremena oko 1500. godine. Drakalskijevi modeli dubrovačkih karaka i karakuna sada su izloženi u Maršalovoj zbirci darova u Beogradu, te u Pomorskim muzejima Rijeka i Dubrovnika i na Jugoslavenskoj turističkoj izložbi u Montrealu — Canadi. Danas, još uvijek J. Drakalski djeluje kao odličan majstor modelar jedrenjaka u Skopju (sada tamo stalno živi), usavršavajući se i dalje (modele brodova izrađuje u tehnici drva i metala), pa je bez sumnje odličan majstor modelar starih jedrenjaka i zacijelo jedan od najsposobnijih u Jugoslaviji.

Iako ne djeluje u Dubrovniku, ali je u njegovoj blizini, svakako treba spomenuti (kada se govori o modelarstvu starih dubrovačkih jedrenjaka) našeg najpopularnijeg majstora modelara starih brodova (ali ne samo dubrovačkih već i mnogih ostalih starih tipova jedrenjaka) kapetan bojnog broda — podmorničara u mirovini Miroslava Štumbergera — jugoslavenskog veterana u dekorativnom modelarstvu brodova. Štumbergerovoj zaslugi zahvalni smo da je u izdanju Mornaričkog glasnika (pod uredništvom kapetana fregate Stjepka Vekarića) Jugoslavenske ratne mornarice u Splitu objavljena naša prva i dosad jedina knjiga — priručnik **KAKO SAGRADITI MODEL STAROG JEDRENJAKA** (nave i galije Dubrovačke Republike). Povučen u svom idiličnom i prekrasnom domu u perivoju na brdu nad Baošićem u Boki Kotorskoj

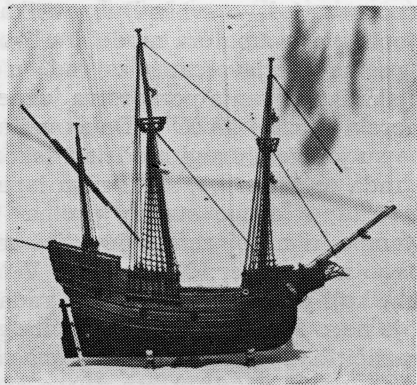
u potkrovlju svog zamka (u veoma skromnoj radionici) već niz godina Štumberger tiho ali uporno izrađuje na desetke i desetke modela različitih vrsta i tipova starih jedrenjaka i brodova. Štumbergerovi modeli teže da budu više ukrasnog karaktera, pa neke njegove radove neki smatraju kao djela primijenjenog umijeća. Inače, neki (izričito po planu izrađeni) Štumbergerovi modeli jedrenjaka nalaze se izloženi u Maršalovoj zbirci, u Vojnom muzeju JA — Beograd, Vojno-pomorskom muzeju JRM — Split, Tehničkom muzeju — Zagreb, Poštanskom muzeju — Beograd, u pomorskim muzejima Kotor, Split i Zadar i u nekim privatnim zbirnama.

U novije doba u Dubrovniku su djelovali ili još djeluju dvadesetak amatera-majstora modelara starih jedrenjaka. Među njima ima nekoliko koji su svojim ostvarenjima poznati među svjetskim ljubiteljima i kolekcionarima modela brodova. Do ajen dubrovačkih amatera-majstora modelara jedrenjaka novije generacije zacijelo je Ivo Pastuović završio je Pomorsku akademiju u Dubrovniku bio je dugogodišnji šef pomorskog osiguranja Osiguravajućeg zavoda u Dubrovniku). Pastuović je izradio mali broj modela jedrenjaka, ali se njegovi modeli odlikuju skoro savršenom preciznošću u izradi i vjernim pridržavanjem povijesnih i tehničko-stručnih faktografskih činjenica. Zbog takve naravi toga posla Pastuović izrađuje modele brodova

I. Pastuović (1939. god.) pri završnim radovima oko kormila modela engleskog linijskog (ratnog) broda

samo po strogo stručnoj osnovi služeći se povjerenim planovima, stručnim studijama i poštujući mišljenje stručnjaka-povjesničara pomorstva-muzealca koji se bavi tim problemima. Pastuovićev model grčke treire i model galijice Dubrovačke Republike (to je prvi naš model jednog našeg uopće starog tipa ratnog broda!) zauzimaju značajno mjesto u postavi Pomorskog muzeja JAZU u Dubrovniku. Pastuovićev pravo remek-djelo, model engleskog linijskog ratnog broda-jedrenjaka iz 17. stoljeća krase J. Kennedyjevu (USA) zbirku modela starih jedrenjaka.

Andrej Napica: Galijun, XVI st.

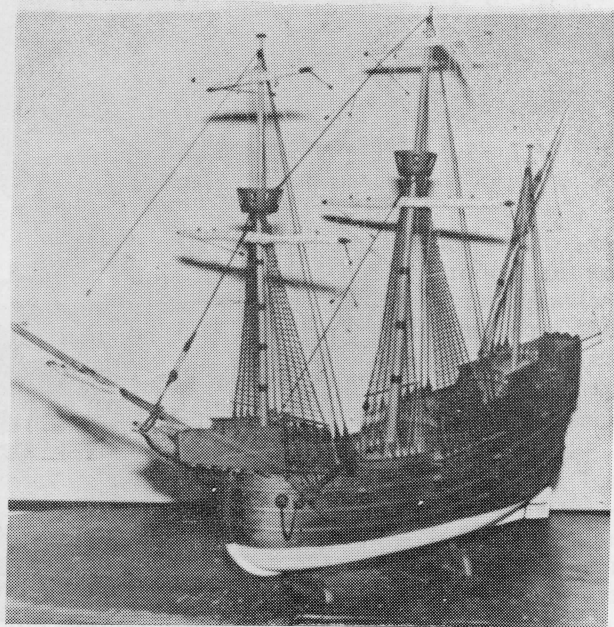
Iz današnje generacije »dubrovačkog kruga« modelarstva brodova najpoznatiji i zacijelo najplodniji majstor-modelar je svakako dipl. ing. arh. Stjepo Osghian, koji sada stalno živi u Beogradu (završio je Pomorsko-trgovačku akademiju u Dubrovniku). Osghian je bio naročito plodan u petoj i u početku šeste decenije našega doba. Osghianovi modeli dubrovačkih karaka, karakuna i galijuna danas su rasprostranjeni na sve »četiri strane svijeta«, a neki i u najpoznatijim zbirkama, salonima i muzejima (Maršalova zbirka darova — Beograd, Marine Museum od Seamen's Church Institute — New York, Vojnom muzeju JA — Beograd, Pomorskim muzejima — Kotor i Dubrovnik, pa u zbirkama R. Stevensona, J. Nehrua, G. A. Nasera, A. Edena, grčke kaljevske kuće itd.). Uglavnom svi Osghianovi modeli brodova su stručno izrađeni i pravi su muzejski predmeti (kao pomoćni muzejski predmeti!). Nadalje Osghianovi modeli jedrenjaka (i oni koji nisu izloženi u muzejima!) sigurno i najsnažnije djeluju kao divni ukrasni predmeti. Ing. S. Osghian je prvi izradio muzejski model dubrovačkog galijuna iz vremena druge polovine 16. stoljeća (poštujući studiju i konsultacije J. Luetića). Osim toga, što je još važnije i vrednije, Osghian je priredio planove i stručne crteže za izradu dubrovačkog galijuna 16. stoljeća. Po uzoru na ing. S. Osghiana mnogi naši amateri-modelari brodova izrađuju modele dubrovačkih karaka i galijuna. I na kraju treba naglasiti: velika zasluga pripada ing. Stjepu Osghianu u propagiranju i u unapređenju ove grane ljudske djelatnosti kod nas: poslije oslobođenja osnovao je modelarsku radionicu za modelarstvo starih jedrenjaka pri ondašnjem Centru za vanarmijski odgoj omladine u Dubrovniku, u kojem je kao nastavnik u stalnom radnom od-

nosu nekoliko godina djelovao. Osghianova modelarska pedagoška uloga bila je veoma zapažena. Zaista je bila velika šteta što se ta dubrovačka modelarska radionica (koja je bila specijalizirana za izradu modela starih tipova jedrenjaka) ukinula.

Od ostalih značajnijih majstora amatera-modelara brodova koji su u Dubrovniku djelovali spomenut ću još neke: A. Klarin (radio po stručnim uputama kap. L. Aleksića) je izradio model jedrenjaka tipa bark »Peti dubrovački« (izložen je u izložbenim prostorijama Pomorskog muzeja JAZU u Dubrovniku; kapetan duge plovidbe Z. Kosović također se bavio izradom modela brodova (kao i njegov djed kap. P. Kordić), a Kosovićeva grčka triera krase izložbenu salu Pomorskog muzeja JAZU u Splitu. Nadalje, zapaženi su modelarski radovi prof. Č. Carića, S. Kijca, Alda Petričića, pa kapetana duge plovidbe Vjerka Bonačića, T. Pavličevića i drugih. Međutim, među današnje veoma aktivne najbolje stručne amatere-modelare starih tipova jedrenjaka svakako treba uvrstiti majstora modelara Antu Čuića, koji se specijalizirao za izradu modela jedrenjaka s kraja 15., iz 16. i 17. stoljeća. Poznati su Čuićevi modeli dubrovačkih galijuna koji se nalaze diljem svijeta i u mnogim zbirkama najpoznatijih državničko-diplomatskih i političkih ličnosti (W. Ulbricht, engleska kraljica Elizabeta II itd).

Veoma vrijedan amater modelar starih dubrovačkih jedrenjaka je i Ernest Kakarigji koji se nastoji približiti u izradi stručnoj kvaliteti A. Čuića. Dubrovački amateri-modelari starih jedrenjaka I. Sambrailo i D. Napica uvelike su se približili Osghianovoj ili Čuićevoj izradi modela broda. Kap. V. Bonačić je vrlo stručno pristupio brodomodelarstvu, a osim toga on se mnogo bavi i teorijskim pitanjima ove vrsti djelatnosti.

Danas u Dubrovniku djeluje još nekoliko amatera-modelara starih tipova dubrovačkih jedrenjaka koji pokušavaju da se približe vrsnoći Osghianove »dubrovačke škole modelarstva brodova«. Je-

Ivo Sambrailo: Galijun, XVI st.

dan takav uspjeh je ostvario i Z. Donatović (iz Suštjepana u Rijeci Dubrovačkoj), koji je uspio da pored nekoliko, ne tako uspješnih modela jedrenjaka, izradi veoma dobar model dubrovačkog galijuna (po planovima S. Osgiana).

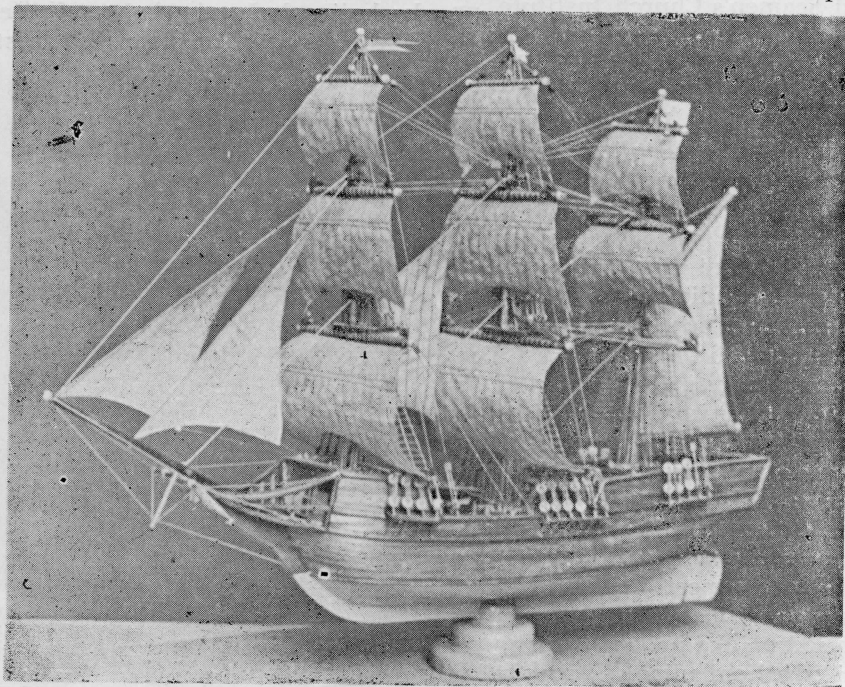
Većina, od tih spomenutih, amatera-modelara brodova su svojim rezultatima rada pokazali da su veoma dobri poznavaoi opće pomorske kulture, a posebno da poznaju teoretsku i praktičnu stranu umijeća te djelatnosti. I ne samo to, oni su dokazali da im ta djelatnost nije samo zabava već su neka njihova djela (pored onog da nas najidealnije upućuju na određeni tip jedrenjaka) pravo zanatsko umijeće.

I na kraju treba naglasiti: u ovom razmatranju ograničio sam se na veoma sažeti pregled o izradi modela brodova isključivo »zanatskim« načinom-umijećem onih modela brodova koji mogu korisno poslužiti prvenstveno kao pomoćni muzejski predmeti i koji nam mogu zaista sigurno ilustrirati pojedine tipove jedrenjaka kroz našu pomorsku povijest prikazujući što stručnije i vjernije kopije nekadašnjih »pravih« jedrenjaka i brodova. Međutim, u proteklih dvadeset godina Pomorski muzej Zavoda za historijska istraživanja pomorstva južne Dalmacije JAZU u Dubrovniku posjetilo je (ili su postavljali pismene zahtjeve i na te zahtjeve dobijali pismene odgovore) mnogo drugih amatera-modelara koji su tražili savjete o gradnji dekorativnih modela brodova, tražili informacije o modelarskoj literaturi, o planovima i o fotografijama i slikama modela jedrenjaka i tome slično — svima njima je pružena svestrana stručna pomoć. Potpisani je također posjetio neke modelare (u toku gradnje modela ili kada su već bili izrađeni) i u dužim razgovorima davao svoja mišljenja i sugestije o pristupu, o metodama i o drugim pitanjima s obzirom na izradu modela starih tipova jedrenjaka. I njih ćemo ovdje spomenuti, pa evo neka

imena od tih amatera-modelara: J. Bogdanović — Herceg Novi, A. Eterović — Split, J. Prohaska — Banja Luka, P. Milošević — Bijela, kap. S. Lakoš — Split, M. Kalinić — Ljubljana, P. Stojnić — Smederevo, V. Čović — Makarska, N. Dena — Pančevo, S. Ivančić — Split, A. Martinović — Sarajevo, M. Mandić — Rijeka, S. Vujnović — Split, I. Marković — Beograd, D. Bodračić — Batajnica, D. Stefanović — Novi Sad; pa onda: T. Kralj, J. Marčinko, kap. K. Margaretić, N. Šimunović, I. Sambrailo, Đ. Violčić, Đ. Jelić, I. Krile, K. Falkoni, M. Raguž, K. Vekarić, P. Mrkušić, A. Jerković, P. Njirić, M. Crnogorac itd. — svi iz Dubrovnika.

Taj popis naših amatera modelara brodova izrađen je prema »Prijavnicama za rad« u Zavodu za historijska istraživanja pomorstva južne Dalmacije (Pomorski muzej) JAZU u Dubrovniku, ali je sigurno da su još neki drugi modelari iskorištavali rezultate rada te ustanove, ali ti nisu ispunili prijavnicu za rad; s druge strane, prema pisanju dnevnih štampa, u našoj zemlji ima još modelara brodova, kao na primjer: N. Gugić iz Vela Luke na Korčuli, koji je u toku 45 godina rada izradio ništa manje nego 35.000 (sic! a to je očita greška!!) modela različitih tipova brodica i čamaca (»Vjesnik«, Zagreb, od 22. IV 1970. str. 10), a M. Šimera iz Rijeke izradio je desetak modela jedrenjaka »pravih remek djela« od šibica (»Vjesnik«, Zagreb od 11. XI 1970. str. 10).

Amateri-majstori modelari starih jedrenjaka iz »dubrovačkog kruga« uspjeli su da svojim radom ostvare nekoliko veoma kvalitetnih modela različitih tipova brodova, a posebno dubrovačkih jedrenjaka (dubrovačku karaku i karakun — oko 1500. godine; dubrovački galijun — druge polovine 16. stoljeća; galijicu Dubrovačke Republike — 17. stoljeće i djelomično tip broda šambek — druga polovina 18. stoljeća) o kojima prije dvadesetak godina nismo imali nikakvih podataka niti smo

Kap. Vjerko Bonačić: Pulaka XVIII st.

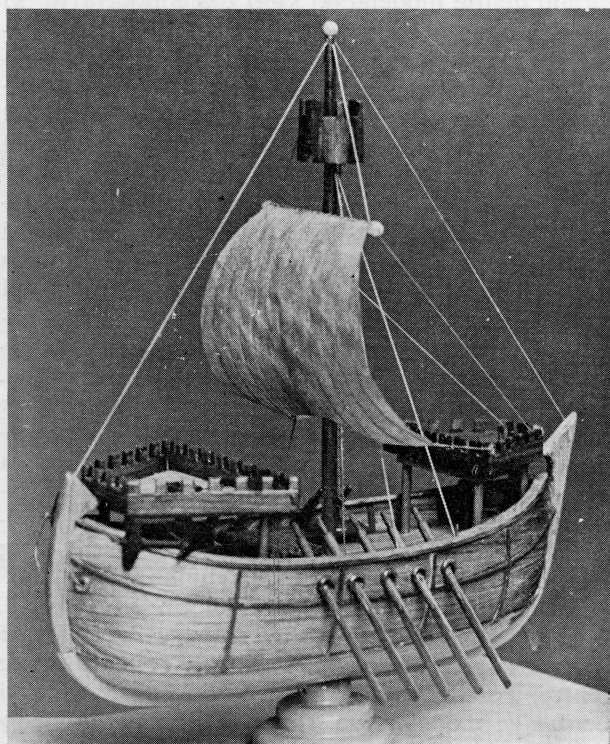
znali njihov konstrukciono-brodograđevni izgled. Zasluga u tome pripada i našim znanstvenim radnicima historičarima pomorstva, koji su svojim rezultatima arhivsko-historijskim istraživanjima došli do naučne osnove za izradu planova ili skica tih modela dubrovačkih jedrenjaka i brodova. Suradnja historičara pomorstva i amatera majstora modelara tih jedrenjaka (Bačić — Drakalski; M. Š. Milošević — Štumberger; Luetić — Pastuović, Oshgian, Čuić, Kakarigji, Bonačić i ostali iz Dubrovnika) bila je veoma uspješna i dala je odlične rezultate. Jovanu Drakalskom (Drakaloviću) je pripala zasluga na izradi (1940. godine) prvog dobrog stručnog modela dubrovačke karake i nave iz početka 16. stoljeća; ing. arh. Stjepu Oshgianu na prvoj stručno-muzejskoj izradi (godine 1957) velikog modela i planova dubrovačkog galijuna iz druge polovine 16. stoljeća, te dopuni (1955. godine) izrade modela jedrenjaka tipa šambeka koji je bio građen na »dubrovački način« iz 18. stoljeća (prema arhivskim ispisima J. Luetića). Posebna je zasluga amatera majstora modelara brodova Iva Pastuovića koji je prvi izradio (1960. godine) tip ratnog boda galijicu koja je bila u sastavu državne-ratne mornarice Dubrovačke Republike (prema studiji J. Luetića). Nadalje, zacijelo je neosporna zasluga jugoslavenskog veterana majstora modelara brodova kapetana bojnog broda Miroslava Štumbergera na izradi nekoliko tipova dubrovačkih i ostalih naših starih jedrenjaka, a prvenstveno na izradi modela bokeljskog šambeka iz 18. stoljeća u kojem je radu bila prisutna stručna pomoć prof. kap. Milivoja Š. Miloševića, naučnog savjetnika i historičara tipova bokeljskih jedrenjaka i brodova.

Sva ta ostvarenja su rezultati dugotrajnog i ustrajnog rada (projektantskog, crtačkog i brodograđevnog) naših majstora modelara brodova koji su velikim odricanjem i dugogodišnjim strpljivim radom (s poznavanjem višestrukih zanatskih poslova), na čisto amaterskoj osnovi, dokazali smisao i sposobnost za zanatsko umijeće pa rezultatima svog umijeća potvrdili svoju umješnost u ovoj grani ljudske djelatnosti. Njihov je uspjeh očit: spomenuti izrađeni modeli jedrenjaka po svom izgledu mogu se smatrati kao umanjena kopija ili su dosta slični stvarnom nekad postojećem tipu jedrenjaka. Njihovi modeli brodova su ne samo najdjelotorniji i idealni ukras u nekom najkvalitetnijem salonu ili privatnoj zbirci već su ti modeli neophodni u stručno-naučnoj muzejskoj postavi naših i stranih muzeja ili muzejskih zbirka. Svojom atraktivnošću impresivno djeluju na sve muzejske posjetioce, ti modeli jedrenjaka i brodova su najsigurniji pomoćni muzejski eksponati koji najreļfjnije i najdjelotornije dočaravaju brodograđevnu djelatnost određenog doba, pa veličinu, vrst, tipove, namjenu, opći i detaljni izgled jedrenjaka (itd) i uopće razvitak jedrenjaka — broda i brodograđevne tehnike kroz stoljeća.

* * *

U ovom prilogu nisam spomenuo votivne (zavjetne) modele brodova iz razloga što ih je do da-

nas jako malo sačuvano — toliko malo da nisu vrijedni posebne pažnje. Međutim, još prije tridesetak godina u zavjetnim crkvama dubrovačkog kraja bilo ih je još desetak komada (samo na terenu bivše Dubrovačke Republike bilo ih je nekoliko votivnih modela jedrenjaka i to u crkvama u Dubrovniku, Koločepu, Lopudu, Stonu, Žuljani, Kuni, Orebiću, Vignju i Trpnju). Ti su votivni modeli brodova predstavljali uglavnom tipove jedrenjaka iz 19. stoljeća. O majstorima modelarima koji su izrađivali te votivne modele, ne zna se ništa, ali se sa sigurnošću može pretpostaviti da su ih izrađivali pomorci. U dubrovačkom kraju iz 19. stoljeća zasad su nam poznati samo ovi pomorci modelari brodova kap. I. Kravić, kap. P. Kordić i mornar Marko Stolić iz Čilipa (izradio je model nave 1865. godine); iz Boke Kotorske mornar T. Đurđević godine 1883. izradio je model barka »Aquilla«.

Vjeko Bonačić: Kondura, X st.

* * *

Da bih dopunio povijesni pregled i razvoj današnjeg stanja našeg modelarstva brodova pismeno sam se obratio i zatražio određene podatke o toj temi od slijedećih kolegijalnih ustanova: Pomorski muzej — Kotor, Zavod za pomorsko-društvene nauke JAZU (Pomorski muzej) — Split, Institut Jugoslavenske akademije — Zadar, Pomorski i povijesni muzej — Rijeka, Gradski muzej — Bakar, Pomorski muzej »S. Mašera« — Piran, Tehniški muzej Slovenije — Ljubljana, PTT muzej — Beograd, Tehnički muzej — Zagreb, Vojno-pomorski muzej JRM — Split, te udruženjima Narodna tehnika Skopje, Beograd, Zagreb i Ljubljana. **Dobili smo pismene odgovore samo od ovih ustanova: Tehniški muzej Slovenije — Ljubljana** (znak: 6-65-14-74, od 9. I 1974) — »... Žal Vam ne more-

mo ustreći, ker naš muzej ne zbira teh eksponatov.); **Institut Jugoslavenske akademije** — Zadar (Broj: PM 11/2-1974. od 14. I 1974.) »... Najstariji su modeli u našem Muzeju: škuna »Zora« i bark »Zlata«... vjerojatno izrađeni oko 1930.; nalaze se i dva modela iz vremena kralja Tomislava i jedrenjak zadarski iz konca XIII st.« (izradio ih M. Štumberger); **PTT muzej ZJPTT u Beogradu** (od 14. I 1974): »... raspolaže sa tri makete jedrenjaka tipa: tartana, bracara i gegaete...« »... makete je izradio M. Štumberger 1955.«; **Pomorski muzej »Sergej Mašera«** — Piran (štev. 18/74 od 16. I 1974) »Štirje najstarejši modeli ladij v našem muzeju so bili zgrajeni med leti 1760. in 1770. v Gruberjevi ladjarjski šoli v Ljubljani. Drugih starejših modelarjev vam ne moremo navesti, ker se njih imena niso ohranili... V cerkvi Marije Strunjsanske obstojatva dva stara votivna modela jadrnic...« »V Piranu deluje modelarski klub z več modelarji, ki izdelujejo po potrebi tudi starejše tipe ladij, vendar so se bolj oprijeli izdelovanju modernejših tipov modelov tekmovalnih jadrnic.«; **Vojno-pomorski muzej Ratne mornarice** — Split (Br. 15—2 od 17. I 1974): »... Naš najstariji model je model »Šambeka« (izradio ga 1960. M. Štumberger). (Ostale) naše modele su radili: Srećko Ivančić iz Splita i Mirko Radović iz Tivta... u Ratnoj mornarici ima veći broj modelara-amatera... Naša zbirka modela (brodova) sastoji se uglavnom (90%) od brodova iz perioda 1918—1950. godine... Svi naši modeli (brodova) izrađeni su od majstora-modelara Mirka Radovića iz Tivta koji ima radionicu.« **Narodna tehnika Zagreba — Gradsko vijeće** (Broj: 26/74 od 23. I 1974): »... u našim područnim centrima za tehnički odgoj mladih ponekad se rade i modeli starih tipova jedrenjaka...« »Posebno izradom modela starih jedrenjaka bavi se naš voditelj u područnom centru »Marko Orešković«, drug Franjo Pavlović...« **Narodna tehnika — Pula, Izdavačko-tehnički zavod** (dopisom br. 50/74 od 7. II 1974): »U sastavu Narodne tehnike Pula djeluje Izdavačko-tehnički zavod koji ima odgovarajuće centre. Pored ostalih u Zavodu je organiziran i Centar za modelarstvo. Do sada smo **potpuno ovaladali izradom** šest modela i to: »Santa Maria«, »Bounty«, »Constitution«, »Cutty Sark«, »Dubrovačka nava« i »Dubrovačka galiija«. Za spomenute brodove šampamo nacрте i izrađujemo kompletne dijelova za izradu (sidra, žabice, kormila, fenjere, jedra i dr). Što se tiče izrade modela, izrađujemo samo unikate po kojima pravimo nacрте i ostale dijelove za daljnu izradu.

Pored spomenutih pripremamo i konstruiramo izradu i drugih povijesnih brodova, što je limitirano mnogim okolnostima. U trenutku kada sve te okolnosti budu »zadovoljene« pristupimo izradi novog modela. Do sada još nismo šampali ili izdali posebne publikacije u vezi s izradom modela brodova osim već spomenutog, ali o tome razmišljamo i vršimo pripreme za izdavanje uputstava za izradu modela brodova s historijatom broda. Čitav rad na izradi modela u okviru našeg Zavoda je timski, međutim vršimo pripreme da u okviru OVNT Pula osnujemo klub modelara, u ko-

jem će se okupiti svi zainteresirani za ovu djelatnost«. **Zavod za pomorsko-društvene nauke JAZU — Split** (dopisom br. 02-7/2-74 od 14. VI 1974): »Jedan od najstarijih modela brodova u ovom Zavodu je polumodel u drvu p/b »Jupiter« Austrijskog Lloyda. Brod »Jupiter« bio je sagrađen u Glasgowu 1864. godine. Svi ostali naši modeli brodova izrađeni su uglavnom u razdoblju između dva rata, te u poslijeratnom razdoblju. Izrađivali su ih stručnjaci iz raznih svjetskih i naših brodogradilišta i tehničari iz Museo Storico Navale u Veneciji, te razni naši graditelji modela: Miroslav Štumberger iz Baošića (jedan model izradio je prema originalnom suvremenom crtežu iz XVI stoljeća), Zdravko Kosović (model grčke trireme izrađen prema rekonstrukciji izvršenoj od Fred Lippolda za Deutsches Museum u Münchenu), Nedjeljko Gugić iz Vela Luke, Rade Palavršić iz Zagreba, te Srećko Ivančić iz Splita. Spomenuti Srećko Ivančić djelovao je u Splitu do svoje smrti pred par godina. Inače sada se povremeno javljaju pojedini graditelji modela. Modelarska radionica za izradu starih tipova jedrenjaka kod nas ne postoji. Stari votivni modeli jedrenjaka kod nas nisu sačuvani. Nešto takvih modela nalazi se u splitskoj crkvi Gospe od Poššana«.

Naknadno se doznalo da u Šibeniku djeluje majstor modelar starih jedrenjaka Aleksandar Guberina.

Prof. Ante Meštrović objavio je u »Pomorstvu« (br. 1—2 1974) svoj rad CRTEŽ HRVATSKOG BRODA IZ XII—XIII STOLJEĆA NA CRKVICI SV. JURJA KOD VRBNIKA sa historijatom i tehničkom rekonstrukcijom toga broda koji može poslužiti modelarima.

Od 15. II 1974. »Čuvar Jadrana« (list Vojnomorske oblasti — Split) objavljivao je priloge KAKO SAGRADITI MODEL BRODA autora L. Merlea M. Štumbergera i M. Radovića, a obuhvatili su neke naše brodove od 13. stoljeća pa sve do 1945. godine.

LITERATURA:

G. S. Laird Clowes; Sailing Ships their History & development (As illustrated by the collection of ship models in the Scienc Museum), Part I, Historical Notes, London (1932), 1948. Part II, Catalogue of Exhibits (with Descriptive Notes), London 1948. (Science Museum). U tim publikacijama se govori o modelima brodova antičkog doba i o drugim najstarijim modelima jedrenjaka.

V. Bačić, Dubrovački brodovi u doba procvata dubrovačkog pomorstva u XVI vijeku, Zagreb 1940 (Vidi na strani 41: Opis i modeli dubrovačkih brodova iz XVI vijeka.

NEPTUNIA — ilustrirani pomorsko-historijski časopis u izdanju Amis des Musees de la Marine le da France, Paris (izlazi redovno od 1948. godine).

TRITON (La Revue des Modelistes), Supplement de modelisme naval au Neptunia (1948—1954), a od 1955. do 1963: Neptunia de documentation maritime au Neptunia, Edite par L'Association des Amis des Musees de la Marine, Paris (zaslugom ondašnjeg direktora Jadranskog instituta JAZU u Zagrebu B. Stulli biblioteka Pomorskog muzeja u Dubrovniku dobila je prve brojeve ovog časopisa).

- THE MARINERS MIRROR, London (pomorsko-povijesni časopis).
- MUSEES DE LA MARINE (Palais de Chaillot), Paris 1950. (katalog).
- THE MARINES' MUSEUM (A History and Guide), Newport News, Virginia 1950. (Posebno vidi na str. 27—45: Ships models). PLANOVI, FOTOREPRODUKCIJE. CRTEŽI SA HISTORIJATOM I OPISOM izrade modela različitih tipova ratnih i trgovačkih brodova, u izdanju: ASSOCIATION DES AMIS DU MUSEE DE LA MARINE, Palais de Chaillot, Paris 16.º
- R. C. Anderson**, Catalogue of Ship-models (National Maritime Museum — Greenwich), London 1925. Supplement to the Catalogue of Ship-models (National Maritime Museum — Greenwich), London 1958.
- M. Štumberger**, Kako ćemo sagraditi model broda, Split 1955. (Urednik kap. S. Vekarić; izdanje Mornaričkog glasnika JRM — Pomorska biblioteka, sveska 8).
- J. Luetić**, Model šambeka u Pomorskom muzeju u Dubrovniku, časopis Muzeji br. 9, Zagreb 1955. (Resume: Modele de Chebec dans Le Musee Maritime a Dubrovnik).
- POMORSKA ENCIKLOPEDIJA (Leksikografskog zavoda), Zagreb (Svaki amater-modelar brodova bi je morao imati kao svoj glavni priručnik i okosnicu u modelarskom radu).
- GODIŠNJAK POMORSKOG MUZEJA U KOTORU, izlazi redovno svake godine od 1952. — posebno vidi radove prof. M. Š. Miloševića o različitim tipovima bokeljskih jedrenjaka kroz stoljeća.
- J. Luetić**, Galijica Dubrovačke Republike (Zusammenfassung: Die kleine Galeere der Republik Dubrovnik), poseban otisak iz Mornaričkog glasnika. Split 1959.
- MARITIME MUSEUM HAIFA (Israel) — muzejski prospekt: donosi fotoreprodukcije modela »egipatskog pogrebnog broda« iz 2.000 godine prije nove ere.
- J. Luetić**, Dubrovački galijun druge polovine XVI stoljeća (Summary: The Galleon of Dubrovnik Republic in the second half of the 16th century), poseban otisak iz Anala Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku, Dubrovnik 1959.
- J. M. Martinez-Hidalgo y Teran**,
- F. Sanchez Argüelles**, Cataloge General del Museo Maritimo-Barcelona 1965.
- B. W. Bathe**, Ship models — 1: From earliest times to 1700 AD, London 1963.
2: Sailing Ships from 1700 AD, London 1964.
3: British Small Craft, London 1965.
- G. Timmermann**, Das Schiffbauhandwerk (Führer durch die Schiffbauabteilung im Altonaer Museum), Hamburg 1964.
- B. Aymar**, A pictorial treasure of the Marine Museums of the World, New York (Crown publishers) 1967. Pored mnogobrojnih, u toj publikaciji foto-kliše-reproduciranih slika modela jedrenjaka i slika brodova, tamo je objavljena (na str. 54) i slika modela dubrovačkog galijuna-argosy (rad S. Osghiana) kojeg je poklonio naš predsjednik Republike maršal Tito Pomorskom muzeju u New Yorku: Marine Museum of the Seamen's Church Institute. Osim toga, taj je muzej iz New Yorka izdao-umnožio sliku (kao razglednicu) našeg galijuna pod nazivom Argosy i prikladnom legendom u daru maršala Tita.
- G. Rubin de Cervin**, Navi sotto vetro, Genova 1967. (Veoma luksuzna i bogato ilustrirana u bojama publikacija o talijanskim modelima jedrenjaka i brodova od najstarijih do onih najmodernijih).
- H. I. Chapelle**, The History of American Sailing Ships (with drawings) New York 1935. (Sa mnogobrojnim planovima, crtežima i fotografijama).
- W. J. Daniels and H. B. Tucker**, Model Sailing Craft (Third edition), London 1952. (Cornell Maritime Press, Cambridge-Maruyland).
- G. Johnson**, Ship model building, Cambridge Md. 1961. (Cornell Maritime Press — Third edition).
- J. Luetić**, Ormanica — naš tip ratnog broda, Vojnopomorski ogleđi 1, Vojnopomorski muzej Split 1966.
- Romola and R. C. Anderson**, The Sailing-Ship (Six Thousand Years of History) New York (Bananza books) 1963.
- SVENSKT SKEPPSBYGGERI (EN ÖVERSIKT AV UTVECKINGEN GENOM TIDEMA), Malmö (Alhems förlag) 1963. (Kolektivni rad od nekoliko (Alhems förlag) 1963. (Kolektivni rad od nekoliko ta na 503 stranice donijela je cijelo bogatstvo ilustrativne građe počam od najstarijih modela i slika brodova pa do onih najmodernijih; a tih reprodukcija, skica i planova brodova ima ravno 1346 komada!
- O. Curti**, Modelli navali (Anciclopedia del modelismo navale), con 22 fotografie e 1065 disegni, Milano (U. Mursia & Co) 1968.
- I. Šišević**, Svjetska izložba »mini-brodova«, »Vjesnik«, Zagreb od 9. IX 1970. — prilog »More i obala« br. 25, str. 10.
- IL MARE — Grande enciclopedia illustrata (Istituto geografico de Agostino Novara), Novara (izlazi u svescima sedmično 1972).
- Stig Notini**, The Maritime Museum and Aquarium at Göthenburg (A concise guide), Göteborg 1973. (Sjöfartsmuseumset).
- G. Radivojević**, Brodovi u vitrinama (izložba modela jedrenjaka u Rijeci), »Vjesnik« Zagreb, 4. X 1972. str. 10 (prilog »More i obala« br. 127).
- J. H. Craine**, Ship modelling Hints and Tips, London 1973.
- IZLOŽBA DUBROVAČKOG POMORSTVA KROZ VJEKOVE, katalog, Dubrovnik 1941. (str. 1—84).
- VODIČ POMORSKOG MUZEJA U KOTORU, Kotor 1961. (str. 1—144).
- F. Smekens**,
- J. Van Beylen**, Musee National de Marine, Guide sommaire, Anvers 1962.
- JAARVERSLAG, Maritiem Museum »Prins Hendrik«, Rotterdam (Izlazi redovno svake godine).
- J. Luetić**, Pomorski muzej Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, Zagreb 1961. (vodič).
- O. Fijo**, Pomorski muzej Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Splitu, (uvod: akad. prof. dr. G. Novak; opis Milesijeve palače: akad. dr. C. Fisković), Zagreb 1960. (katalog vodič).
- R. E. Linares**, Una afición que cuenta ya 35 años, Mar ó Pesca (La revis a del hombre de mar) — 58 — julio 70; La Habana — Cuba.
- J. Vasiljević**, Mornarica NOVJ, Beograd 1972. (Vojno-izdavački zavod).
- A. Meštrović**, Rekonstrukcija hrvatskog trgovačkog broda iz 12—13 stoljeća, senjskog jedrenjaka iz 17. st. i peliga. Pomorski zbornik, knjiga 13. Rijeka 1975, str. 331—356 (sa 16 fotoreprodukcija te 12 crteža i planova modela brodova. U bilješka-ma Meštrović je naveo literaturu i svoje objavljene članke, pa ih ovdje izostavljamo). Osim ovog rada vidi Meštrovićeve napise u časopisu Pomorstvo.
- Mr. K. Pribilović, prof. dr O. Fio, prof. dr J. Luetić, L. Verle, M. Štumberger, M. Š. Milošević, A. Meštrović, ing. P. Mardešić, M. Radović i prof. dr M. Zaninović**, MODELI NAŠIH BRODOVA, Split 1975. U ovoj knjizi se nalaze studije, radovi, članci, napisi te crteži, fotoreprodukcije i planovi modela naših brodova — od liburne do partizanskih brodova.
- A. Meštrović**, Povijesne rekonstrukcije jedrenjaka istočne obale Jadrana, Zagreb 1974. Katalog izložbe modela brodova ovog autora koja je bila organizirana od 31. X do 16. XI 1974. u prostorijama Galerije Forum u Zagrebu.